

Розділ II. КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 130.2:111.11

В.А. Личковах, д-р філос. наук, професор

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

«ПСЕВДО» В КУЛЬТУРІ: PR ТІЛА ЯК «НІБИТОЛОГІЯ» ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

У статті вибудовується авторська концепція “псевдо” в культурі на прикладі PR тіла в “нібитології” (als ob) людського буття. Сучасна соматологія розкривається через деконструкцію тіла й тілесності в постмодерністських і поп-культурних практиках доби Постсучасності, Посткультури, Постлюдини.

Ключові слова: соматологія, тіло, тілесність, “псевдо” в культурі, “нібитологія” людського буття, PR тіла, симулякр.

В статье выстраивается авторская концепция «псевдо» в культуре на примере PR тела как «вродебытологии» (als ob) человеческого бытия. Современная соматология раскрывается через деконструкцию тела и телесности в постмодернистских и поп-культурных практиках эпохи Постсовременности, Посткультуры, Постчеловека.

Ключевые слова: соматология, тело, телесность, «псевдо» в культуре, «вродебытология» человеческого бытия, PR тела, симулякр.

The author develops the original conception of “pseudo” in culture on the example of the body PR as the “sort of-ology” of the human condition. The modern somatology is revealed via deconstruction of body and “bodyness” in post-modern and pop-cultural practices of the Postmodernity, Post-culture, Post-humanity.

Key words: somatology, body, “pseudo” in the culture, “sort-of-ology” of the human condition, body PR, simulacrum, bodyness.

Дискурс тіла в європейській культурі змінювався разом з її духовними трансформаціями: «революціями» у свідомості, світогляді, ціннісних орієнтаціях, моралі, релігії, мистецтві. Наприклад, “перцептивна революція” (В. Вульф) 1905-1915 рр. призвела до появи нових типів тілесності в образотворчому мистецтві – фовістичному, кубістичному, футуристичному, сюрреалістичному. Постмодерністський “зсув” мислення і чуттєвості викликав феномен “тіла без органів” (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), шизоїдальну соматологію ризоморфного чи “пустого” тіла, яка доходить до уяви про “шизосуб’єкт” (Р. Лейнг) як “людину без шкіри”. Виникає уявлення про т. зв. “комунальну тілесність”, де тіло виступає центральним елементом процесів комунікації в гранично широкому сенсі цього поняття [2, с. 651].

Як не дивно, рефлексія тіла і тілесності, соматична проблематика в історії філософії та культурі завжди залежала від саморефлексії духу, від вирішення проблем співвідношення душі та тіла, безсмертя душі, сенсу життя, щастя, здоров’я, аскетизму, гедонізму тощо. Підвищена увага до соматології в постмодерній філософії, культурології та естетиці викликається зміною статусу тіла і тілесності в духовній ситуації часу, у зв’язку із появою Постсучасності, Посткультури, Постлюдини. Відбувається своєрідна “деконструкція” тіла і тілесності, коли вони із звичного, натурально-природного чинника людського буття трансформуються в орган “відчуваючого мислення”, у знаковосимволічний комплекс соціальних комунікацій. Сома стає деяким “порогом” світовідношення, який на вході й виході у світ або соціум вимагає трансгресії, власного подолання через шизоаналіз або садомазохізм.

Соціологізація тіла і тілесності пов’язується з механізмами анонімної влади, коли вона від маніпуляції свідомістю переходить до маніпуляції тілесністю. Влада ідей (ідеологія) замінюється владою над тілом (соматологія, культуризм). Ще М. Фуко у роботі “Наглядати і карати: Народження в’язниці” (1995) розкрив “фізику” влади як панування над тілом, що виявляється в різноманітних формах: від соціально-репресивних до сексуаль-

но-еротичних. У збоченому вигляді ці механізми “фізики” влади виявляються у садомазохізмі, зокрема у тілесному самопануванні, у маніпуляціях із власним або чужим тілом.

Цей постмодерний соматичний феномен представник психоаналітичної традиції Славою Жижек пов’язує з потребою Постлюдини у “ранах кастрації” [4, с. 461]. На думку відомого культуролога, “у добрі старі часи модерної суб’єктивності індивід не мав потреби приносити в жертву частину своєї плоті (робити обрізання, татуювання, здійснювати ритуал ініціації, коли той, хто його проходить, має ризикувати своїм життям...) для того, щоб отримати символічний статус... Сьогодні суб’єкти все більше чіпляються за свою субстанціональну ідентичність, не бажаючи жертвувати нею заради якоїсь універсальної Справи” [4, с. 461, 462]. Тобто постмодерний “розріз” може виглядати як повернення до домодерних процедур створення відміток на тілі. Це потреба в Реальному самого тіла (проколювання плоті, вставляння у тіло різних речей: приклад Робокіпа, робота-поліцейського). Якщо традиційний “розріз” іде у напрямку від Реального до Символічного, то постмодерний “розріз” іде у протилежному напрямку, від Символічного до Реального. Насильство над тілом відтворює структуру кастрації як умови набуття символічної влади.

Крім політико-соціологічних обставин, на деконструкцію тіла і тілесності впливає також культурографія сучасного соціобуття, яке все більше насичується симулякрами – квазіоб’єктами, лише подобами артефактів, als ob предметів культури. Існування у віртуальному світі і не лише у просторі cyber-space, а навіть у середовищі культурних предметностей, які є “чуттєвими видовищами” (С. Жижек), все більше повертає до “картографії” власного тіла, до тієї граничної онтологічної самоочевидності, яка викликає соматологічний ренесанс у філософії та культурі. Отже, “фундованість тілесності – гарант справжності, що дозволяє уникнути домінування симулякризованих пустот” [2, с. 653].

Однак в умовах Постмодерну, Посткультури, Постлюдини і власне тіло може стати об’єктом сторонніх маніпуляцій як світоглядно-ідеологічних, так і рекламно-інформаційних. Зокрема, Посткультура характеризується феноменом “псевдо”, появою культурного als ob, коли “ми будемо культурні або будемо здаватися культурними!”. Псевдо-цінності вщерть заповнюють усі сфери соціокультурного буття: в політиці – це популізм, в моралі – маскарадність, у мистецтві – кітч і навіть у релігії – псевдорелігійність з її ханжеством і лицемірством. А світ фальсифікатів, підробок, second-hand’у став панівним в економічній і предметно-речовій сферах людського буття.

У зв’язку з появою «псевдо» в культурі, в т. ч. і в її духовній сфері, так само з необхідністю виникає і «псевдо» в ідеалах людської соми, – від культуризму до симуляціонізму, і від мімікрії до маніпулювання тілом через PR-технології. На зміну концепціям «вільного кохання» приходять доктрина «звільненої тілесності», за якою ховається als ob «нового» соматичного буття. Через псевдокультурні іміджі та рекламно-інформаційні засоби вибудовується «нібитологія» справжнього, красивого, щасливого життя, яке пов’язується із здоровим, майже стерилізованим тілом людини, але, як правило, не тільки без душі, а й навіть «без органів».

З іншого боку, окремі «частини» і деякі органи людської соми починають жити окремим, самостійним, автономним життям у рекламній та інформаційно-комунікативній сферах, в образотворчих і словесних мистецтвах, у віртуальному просторі cyber-space і screen-культури. Така самоцінна автономізація «тіла без органів» або «органів без тіла», звичайно, не є естетичною новиною у мистецтві та літературі. Найвідоміший приклад – гоголівський «ніс», який сам гуляв Невським проспектом, ще й користуючись прихильністю у дам (у спектаклі Ризького молодіжного театру замість «носа» на сцені з’являвся інший, дуже важливий, атрибут чоловічого тіла). Зрозуміло, що М.В. Гоголь у такий спосіб розвінчував «псевдо» людського існування, як і в інших своїх сатиричних творах, де

«мертві» душі – це псевдоживі душі, де Ревізор – взагалі символ «псевдо» в російській соціальній та культурній дійсності, де «панночка» – це правдива відьмака, тобто псевдо-красуня тощо. Іншими словами, гоголівський «ніс» – це справжній симулякр культури, символ її «псевдо», що, як своєрідна сигнатура, організовує простір нібитобуття з його демонстративними, камуфляжними й ілюзорними формами.

Але якщо у Гоголя «нібитологія» людського буття, als ob вітально-соматичного існування набуває гротескно-карикатурних характеристик (як, до речі, і в І. Босха, П. Брегеля, Ф. Гойї, в соц-арті Комара і Меламіда, в українському гоп-арті М. Небилиці), то сьогодні культ тіла, PR-компанії «здорової і звільненої тілесності» стають культурною реальністю, перетворюючись, по суті, у новітні технології маніпулювання свідомістю, акцентуваної на чистому соматизмі, еротичному естетизмі. На перший план в ієрархії соматичних і навіть екзистенціальних цінностей виходять «твоя шкіра», «твоє волосся», «твої зуби», не кажучи вже про внутрішні органи і проблеми лупи. Звідки ж така увага і постійний рекламний стимулюючий імпульс, перманентний тиск на свідомість і підсвідомість? Безсумнівно, так виявляються і реалізуються комерційні інтереси численних косметичних і фармацевтичних кампаній, їхні намагання збути (і подорожче!) свою, часто фальсифіковану продукцію – теж, між іншим, «псевдо», як, на жаль, і ліки (де ж справжня турбота про тіло і здоров'я? З цього випливає вже медична «нібитологія», і ширше, – соматична неоміфологія!).

Але це ще півбіди, пов'язаної з особливостями ринкової економіки та суспільства масового і контрольованого споживання з утопічними ідеалами «всезагального благоденства» у стилі american dream. Загроза і виклик правдивій культурі з боку «псевдо» полягає у переорієнтації свідомості (негативній метанойї) з духовних цінностей на соматичні, з гармонійного людського буття в єдності душі і тіла, здоров'я і моралі на його «нібитологію» в екзистенціальних симулякрах. Як просто бути щасливим! Чисть зуби певною пастою, вживай рекомендовані парфуми, жуй «орбіт без цукру», – і ти станеш комільфо!

Звичайно, здоров'я – це одна з найвищих цінностей людського буття та й взагалі «в людині все має бути прекрасним», проте, за Чеховим, не тільки одяг й зачіска, але й душа. Сучасний PR тіла, а в принципі, PR гоголівського «носа» створюють ілюзорну картину щастя, неоміфологію здорового і красивого життя, стає «сферою розгортання соціальних і дискурсивних кодів» [2, с. 653]. Як не парадоксально, така «літургія тілесності» чимось нагадує сталінський соцреалізм з могутніми торсами спортсменів, робітників і колгоспниць (сьогодні колишне «ГТО» перетворилося у «службу охорони» з тілесно розвинутими круглоголовими «качками»). Та й культурні ідеали Третього рейху були щільно пов'язані з атлетично здоровим, натренованим арійським тілом (і нордичним характером), що відбилася в наслідуванні давньоримських зразків пластики, відтворенні залізних м'язів й войовничої сили у скульптурі.

Крім того, постмодерністський концепт «тіла без органів», взятий із шизоаналізу Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, характеризує особливості шизофренічного мислення, свідомості, самосвідомості. Розколотість двох крайніх полюсів шизофренічного досвіду (приваблювання/відштовхування) і боротьба між ними «передає всю болісну тривогу шизофреніків», які мандрують внутрішніми фізичними зонами інтенсивності тілесного життя [5, с. 432]. Однак це не тільки проблема психічного здоров'я і самопочуття особистості. Вже Постсуспільство в цілому характеризується все більшим наближенням до соціальної шизофренії (Є. Головаха), йде перманентна екстраполяція шизофренічного досвіду на «нібитологію» людського буття.

Таким чином, у Посткультурі втрачається центрація на Слові, на раціональному дискурсі, а тому саме тілесність реалізує традиційні функції ментальності [2, с. 651]. У філософії постмодернізму як «відчуваючому мисленні» відбувається заміщення логоце-

нтризму на “фалогоцентризм” (Ж. Дерріда), який асоціюється, зокрема, із сильною владою, культом спортивного тіла й здорової тілесності. Така соматична і навіть “фалогоцентрична” домінанта псевдокультури з її ідеалом “звільненої тілесності” призводить кінець-кінцем до втрати людського здорового Я, до появи “шизосуб’єкта” як агента “нібитології” людського буття. Разом з піаром тіла наближається апокаліптичний час “человеческого развоплощения” (В. Подорога), що характеризує деконструкцію і навіть “смерть” історико-культурного та етико-естетико-гуманітарного дискурсу.

Не забуваймо уроки історії європейської культури і мистецтва! Сучасний «соматичний» поворот у філософії і культурі, а з ним – немов «ренесанс» тіла і тілесності можуть знаменувати постлюдське духовне відчуження й відродження культу сили, конституювання світогляду жорстокості, насильства, агресивності. Якщо це і зайві перестороги, то в будь-якому разі рекламно-інформаційний та світоглядно-ментальний PR тіла наочно виявляє «псевдо» в Посткультурі, складаючи «нібитологію» людського буття з його соматичним детермінізмом і сексуальним редуціонізмом. А коли життя «внутрішньої» людини підмінюється тілесно-еротичною заклопотаністю і гедонізмом людини «зовнішньої», коли сома витискує етос, а «ніс» посрамляє «психе», то справджуються слова Є. Євтушенка з роману «Ягідні місця»: «Як багато людей зараз бігає ранком! Але чи кожний з них прибіжить до вас на допомогу, якщо ви покличете їх у своїй біді?». Коментарі, гадаю, зайві...

Список використаних джерел

1. Газнюк Л. Соматичне буття персонального світу особистості / Лідія Газнюк. – Х. : ХДАФК, 2003. – 356 с.
2. Грицанов А. А. Тело / А. А. Грицанов // Постмодернизм : Новейший философский словарь. – Минск : Совр. литератор, 2007. – С. 650-653.
3. Грицанов А. А. Тело без органов / А. А. Грицанов // Постмодернизм : Новейший философский словарь. – Минск : Совр. литератор, 2007. – С. 653-655.
4. Жижек С. Дразливый суб’єкт: відсутній центр політичної онтології / С. Жижек. – К. : ППС-2002, 2008. – 510 с. – (“Сучасна гуманітарна бібліотека”).
5. Сміт Д. Тіло без органів (body without organs) / Ден Сміт // Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К. : Основи, 2003. – С. 431-433.

УДК 316(091)

Т.В. Андрійчук, канд. філос. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

АМІТОЛОГІЯ П. СОРОКІНА ЯК ПРИКЛАДНА ТЕХНОЛОГІЯ АЛЬТРУЇЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті розглядаються дослідження творчого альтруїзму, креативної любові в науковій спадщині відомого російсько-американського соціолога ХХ ст. П. Сорокіна, який визначає їхній прикладний напрям як амітологію (мистецтво розвитку дружніх відносин, взаємодопомоги й любові в міжособистісних і міжгрупових відносинах) у світлі практичних завдань сучасної соціальної роботи в Україні.

Ключові слова: амітологія, цінності, соціокультурна динаміка, альтруїзм, креативна любов, етика солідарності, моральна поляризація.

В статье рассмотрены исследования творческого альтруизма, креативной любви в научном наследии российского-американского социолога ХХ в. П. Сорокина, который определял их прикладное направление как амитологию (искусство развития дружеских отношений, взаимопомощи и любви в межличностных и межгрупповых отношениях) в связи с практическими задачами социальной работы в современной Украине.

Ключевые слова: амитология, ценности, социокультурная динамика, альтруизм, креативная любовь, этика солидарности, моральная поляризация.